

GEST, ORALITATE, MEMORIE: JURĂMÂNTUL LA HOTAR ÎN SECOLELE XIV-XV ÎN TRANSILVANIA *

Livia Magina **

„Faptul că un individ dorește să deștepte în alt individ
amintiri, ce nu au aparținut decât unui al treilea,
constituie un paradox evident ...”
(Jorge Luis Borges)

Abstract. *In 1985 at the 16th International Congress of Historical Sciences in Stuttgart, Germany, historians debated the idea of human behaviour and anthropology, as parts of researching history of mentalities. Both history of gesture and orality belong to the history of mentalities, while analysing the juridical procedure of former centuries can change the contemporary perception about the medieval justice. A large number of Transylvanian documents from the 14th-15th centuries refer to the borders of communities or estates, containing elements of a ritual composed of gestures and words. The memory of such rituals was written down in documents highlighting the value of the oral oath associated both with the ritual performed between neighbours, and with the individuals taking the respective oath.*

Keywords: memory, writing, gesture, border oath, Transylvania, 14th-15th centuries

Timpul vorbește în multe feluri. Timpul revoltă memoria, iar memoria uită timpul. Atâtea lucruri ajung în memorie, numai ca să se transforme în amintire... În zigzagul cotidian, individul contemporan nu se mai confruntă cu același tip de ritual ca în secolele precedente. În mod intuitiv, însă, încearcă să reconstituie rădăcinile și să recunoască simbolurile. Istoricii, grație memoriei documentelor, încearcă la rândul lor, de mai multe generații, să distingă între ritualul medieval romanțat și ritualul reconstruit din textele de lege, din cărțile de rugăciuni ori diverse documente sau teatru¹.

Comportamentul non-verbal, oralitatea și asocierea acestora cu memoria sunt percepute adesea ca fiind chestiuni diferite, imposibil de transmis decât prin ele însele. Memoria, *arta compoziției*, a stat la baza retoricii și a unei foarte bune abilități oratorice, fiind definită prin funcția ei de stocare și reproducere a faptelor și lucrurilor. În sprijinul optimizării acestei funcții, în chestiunile cu importanță deosebită, omul medieval și premodern a apelat la modalități prin care să poată fi prevenită minciuna ori deformarea adevărului². Se împletesc în rama ritualului, în special al aceluia juridic, interogații ce

---

* Materialul de față a fost prezentat în anul 2016 la conferința internațională organizată de Muzeul Național al Banatului. De atunci, ideile care argumentau subiectul au suferit numeroase schimbări, exemplele s-au înmulțit evidențiind o nișă de cercetare cu totul neprevăzută inițial și mult mai complexă. În limba engleză, studiul a fost publicat de Livia Magina, *Gesture, Orality and Memory. Border Oath in the 14th-15th Centuries in Transylvania*, în: *Politics and Society in the Central and South-Eastern Europe (13th-16th centuries)*, editor Zoltan Iusztin, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, p. 81-91.

** Cercetător științific III, dr., Muzeul Banatului Montan Reșița; e-mail: maginalivia@gmail.com.

„Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu». Series Historica”, Supliment LIX, 2020,
Actele conferințelor Institutului de Istorie „George Barițiu” din 2018 și 2019, p. 193-202.

surprinz prin răspunsuri pe care istoricul consideră că le cunoaște *a priori*. Oralitatea, asimilată cu tradiția, împreună cu gesturile-simbol, au asigurat încrederea mulțimilor iliterate în construcția textelor scribilor, în timp ce comunicarea simbolică dublează oralitatea la nivelul tuturor ritualurilor, de la încoronare, prin obiecte (de exemplu la instituirea lui Ioan Kémény, ca principe al Transilvaniei, îi sunt înmânate acestuia de către vizir, prin gesturi cunoscute, simbolurile puterii: *viziro datis gladio, vexillo, clava necnon phalerato equo*³) și până la luarea sub protecție⁴ ori tranzacții simple.

Gestul, la rândul său, implică, în primul rând imaginea. În plan secund, acesta presupune o întregă forță a trupului și, mai ales, a mâinilor⁵. În contextul unui jurământ simplu, ritualul îl transformă într-unul solemn, cu consecințe în toate planurile vieții individului.

În ceea ce privește instituția jurământului⁶, indiferent de tipul sau motivul prestării acestuia, se poate observa coexistența celor trei coordonate și faptul că nu pot fi separate în cadrul actului juridic medieval și modern timpuriu. Reminiscente ale modului de prestare a jurământului s-au păstrat, de altfel, până în contemporaneitate, conferindu-i solemnitate. Numeroase documente conținând acte juridice fac trimitere la participarea comunității, și mai ales a vecinilor, la derularea ritualurilor juridice, printre care și jurământul în cazul trasării ori retrasării hotarelor dintre proprietăți. Comunitatea este astfel martoră a legalității tranzacției, a *memoriei legale*⁷. Poate cei mai cunoscuți păstrători ai memoriei colective, ca reprezentanți ai comunității, sunt „oamenii buni și bătrâni” și, desigur, judele satului. Alături de ei, îi regăsim ca martori ai *memoriei legale* pe vecini, de regulă vecinii din hotar. Un bun exemplu al stimulării memoriei colective se regăsește în statutele vecinătăților din Sibiu⁸, care îl au ca reprezentant pe *tatăl vecinătății* (*Nachbarschaftsvater*). În cazul unei tranzacții, vânzătorul/cumpărătorul avea obligația să ofere vecinilor un fel de mâncare și o găleată de vin, pentru ca aceștia să-și aducă aminte de acea tranzacție, în caz contrar fiind amendați cu 5 florini⁹. „Oamenii buni și bătrâni”,

¹ Christina Pössel, *The Magic of Early Medieval Ritual*, în „Early Medieval Europe”, an 17, nr. 2, 2009, p. 114.

² Mary Carruthers, Jan M. Ziolkowski, *The Medieval Craft of Memory: An Anthology of Texts and Pictures*, Philadelphia, 2002, p. 2-3.

³ Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599-1699, Cluj, 1940, p. 302.

⁴ Hagen Keller, *The Privilege in the Public Interaction of the Exercise of Power: Forms of Symbolic Communication Beyond the Text*, în *Medieval Legal Processes. Physical, Spoken and Written Performance in the Middle Ages*, editori: Marco Mostert, P.S. Barnwell, Turnhout, 2011, p. 75-108.

⁵ Jean Claude Schmitt, *Rățiunea gesturilor în Occidentul medieval*, București, 1998, p. 35: „Funcția de comunicare a gestului ne va conduce, de asemenea, la studierea unor ritualuri în care trupurile se oferă privirii, mișcându-se sau reținându-și mișcarea [...]”.

⁶ Valentin Georgescu, Petre Strihan, *Judecata în Țara Românească și Moldova, 1611-1831*, București, 1982: „Jurământul este proba supremă”.

⁷ Piotr Gorecki, *Communities of Legal Memory in Medieval Poland, c. 1200-1240*, în „Journal of Medieval History”, an 24, nr. 2, 1998, p. 127-154.

⁸ Raluca Maria Frîncu, *Statute ale vecinătăților din Sibiu, secolele XVI-XIX*, în „Brukenthal. Acta Musei”, tom V, nr. 1, Sibiu, 2010, p. 173-177.

⁹ *Ibidem*, p. 174.

componentă a sistemului juridico-administrativ urban și rural, se constituie adesea în corpul de martori care are atribuții în domeniul trasării și retrasării hotarelor. Este posibil ca în multe cazuri aceștia să fi fost martorii în fața cărora au avut loc ritualurile necesare¹⁰.

Antecedente istoriografice

În istoriografia românească, singurul studiu dedicat subiectului a fost realizat de Dumitru Mototolescu la începutul anilor 1920¹¹. Cazurile identificate de Mototolescu pentru zona extracarpatică oferă posibilitatea comparării unor variante diferite ale jurământului funciar: în timp ce în Țara Românească s-a practicat *jurământul cu brazda în cap*, în Moldova se regăsesc informații în special cu privire la *jurământul cu traista cu pământ* cu care se înconjura hotarul¹². Se constată o similitudine a modului de prestare a jurământului la hotar în tot spațiul extracarpatic, cu diverse nuanțări locale.

Studiile generale de istoria dreptului prezintă o importanță vitală în studiul gestului. Istoriografia maghiară, de pildă, a avut astfel de preocupări cu precădere spre finalul secolului al XIX-lea, dar și în prima jumătate a secolului trecut¹³.

Studii care vizează jurământul în caz de hotărnicii și de tranzacții imobiliare au fost realizate relativ recent în istoriografia vestică, de exemplu pentru spațiul croat¹⁴. Într-un mod mult mai detaliat a fost studiată comunicarea simbolică la nivelul regalității ungare¹⁵. O serie de formule non-verbale folosite în cadrul procedurii juridice se constituie în *markeri* recunoscuți pentru diferite cazuri, unele aduse din tradiția juridică și translate în legea scrisă, altele nou introduse¹⁶.

Gestul-liant între oralitate și memorie

Gestul reprezintă o faptă sau o purtare dictată de un anumit scop, de anumite interese, având o anumită semnificație, și include orice mișcare sau postură a corpului care poate transmite un anumit mesaj privitorului. Memoria le poate readuce în prezentul vorbitorului, în lipsa unui act concret care să fi fost înregistrat în formă scrisă.

---

¹⁰ Livia Magina, *Instituția judeului sătesc*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

¹¹ Dumitru D. Mototolescu, *Jurământul cu brazda-n cap întrebuințat la hotărnicii în dreptu vechiu românesc*, în „Revista pentru istorie”, București, 1922, p. 199-223.

¹² *Ibidem*, p. 206-207.

¹³ Hajnik Imre, *A perdöntő eskü és az előzetes tanubizonyítás a középkori magyar perjogban*, în „Értekezések a társ. tud. köréből”, vol. VI, nr. 12, Budapesta, 1881; Timon Ákos, *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*, Budapesta, 1919.

¹⁴ Nella Lonza, *Pulling the Witness by the Ear: A Riddle from the Medieval Ragusan Sources*, în „Dubrovnik Annals”, nr. 13, Dubrovnik, 2009, p. 25-35.

¹⁵ Dušan Župka, *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Arpad Dynasty (1000-1301)*, Londra, 2016.

¹⁶ János M. Bakk, *Non-Verbal Acts in Legal Transactions in Medieval Hungary and Its Environs*, în *Medieval Legal Process: Physical, Spoken and Written Performance in the Middle Ages*, editori: Marco Mostert, P.S. Barnwell, colecția *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, vol. 22, Turnhout, Brepols, 2011, p. 233-245.

Unele dintre gesturi sunt intenționat coagulate astfel încât, acompaniind mesajul, să-i crească valoarea socială¹⁷. Anumite acte juridice în secolele XIV-XV s-au concretizat în formă scrisă abia după ce un ritual cunoscut și acceptat a fost îndeplinit, ritual format din gesturi și vorbe.

O formulă specială de intrare în proprietate a fost donația regală. Aflată în legătură directă cu pământul, cu schimbarea proprietarului, respectiv cu instituirea unui nou prin donație, formula în cauză solicită recunoașterea proprietarului de către comunitate prin anumite gesturi clare, consacrate în cadrul executării unui ritual foarte puțin diferit față de acela al hotărnicilor. Documentele arată: „*simul manibus prehensum donatarium unus dextera, alter sinistra passibus aliquot promovent, et homo regius glebam terrae sublatam impetratori porrigit*”¹⁸. Adică, „omul regelui”, în calitate sa de reprezentant al donatarului, ridică brazda, ca semn al intrării simbolice în proprietate, în timp ce noul proprietar pășește în stânga și în dreapta pe noul hotar. Imaginea conturată în memoria celor prezenți conține simbolic persoana regelui, acordând supusului său un domeniu și al cărui drept de proprietate începe din acel moment.

La nivel micro, adesea menționat în documentele de vânzare-cumpărare, ca fiind gestul recunoscut și memorat în relație directă cu tranzacționarea de bunuri, este *aldămașul*¹⁹. Gestul de a bea vin dintr-un pahar cu un nume special menționat în legislația scrisă (paharul Sf. Ioan, *ukkon*) în fața unor martori, a avut drept scop, pentru comunitățile lipsite de posibilitatea scrierii, imprimarea în memoria colectivă a translatării proprietății (imobile, dar și mobile) de la o persoană la alta. Ritualul are și varianta sa creștină, întrucât martorii aceștia trebuiau să mărturisească și în biserică timp de trei duminici la rând²⁰.

În special în cadrul normelor juridice ale dreptului funciar, în care întâlnirea dintre părți trebuie să se producă și la fața locului, s-a impus un ritual însoțit de un jurământ solemn, conținând vorbe și gesturi care, folosite într-o altă situație, nu ar fi avut sens. Atât gesturile cât și cuvintele s-au translatat din cutumă în lege, iar documentele consemnează acest fapt: „*potrivit obiceiului țării de demult încuviințat*”. Dacă gesturile mai pot fi surprinse de istoric, deoarece au fost notate de către scrib (de cele mai multe ori în mod lapidar), în schimb, oralitatea poate fi doar presupusă, subsumată acestui ritual: martorul trebuie „*să jure după obicei*”. Pedepsa sperjurului îl determină pe cel care prestează jurământ să nu uite nicio clipă solemnitatea și implicațiile sociale și morale ale unui astfel de act.

¹⁷ J. Bremmer, Keith Thomas (editori), *A Cultural History of Gesture. From Antiquity to the Present Day*, „Introduction”, Cambridge, 1991.

¹⁸ Frank Ignác, *Specimen elaborandarum institutionum juris civilis Hungarici continens: I. Praecognita II. Doctrinam de donatione regia*, Cașovia, 1823, p. 114.

¹⁹ Martyn Rady, *Literacy, Performance and Memory: The Áldomás (Trankopfer) in Medieval and Early Modern Hungary and Transylvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu»”. Series Historica”, supliment 2015, *Literacy Experiences concerning Medieval and Modern Transylvania*, p. 365-375.

²⁰ Ioan Lupăș, *Documente istorice transilvane*, p. 173.

Unul dintre cele mai interesante și mai cunoscute astfel de ritualuri cu valențe juridice, în cadrul căruia gestul se împletește cu oralitatea și s-a imprimat în memoria colectivă, este *jurământul la hotar*.

Rădăcinile acestui obicei se regăsesc mai pretutindeni, spre exemplu în legea germanică încă din secolul al VII-lea, în „Lex Ribuară”²¹, cu referire la tranzacțiile funciare. Astfel, în funcție de valoarea posesiunii, la stabilirea hotarelor era nevoie de 3 până la 12 martori, care să se prezinte la hotar. La locul vânzării, adulții trebuiau să-și aducă toți copiii și acolo să le dea o bătaie și să le întoarcă urechile: „*parvulis alapas donet et torcat auriculas*”.

Și mediul urban al Dubrovnikului (Ragusei) a păstrat acest gest, în dorința de a preîntâmpina perisabilitatea memoriei²².

De altfel, la nivel simbolic, încă din antichitatea romană este cunoscut faptul că zona din spatele urechii este centrul memoriei, lucru consemnat pe o serie de inele.

Semn al continuității acestui comportament juridic este decretul regelui Sigismund, din 8 martie 1435²³, care susține prezentarea de martori la hotare atât din partea capitlului ori a conventului cât și din partea regelui, martori care să depună jurământ asupra hotarelor. De asemenea, jurământul prevedea cazurile în care se putea apela la această procedură: *possessionarias statutiones* (puneri în posesie), *metarum reambulationes* (reambulațiuni de hotar, rehotărniciri), *revisiones possessionarias* (revizuirii de posesie). Diferența este că nu se mai specifică gesturile de făcut, însă acestea se pot regăsi ca însoțind jurământul, fiind consemnate în documentele păstrate.

Legislativ, în secolul următor, s-a menținut doar prezența cojurătorilor, fără menționarea gesturilor. În *Tripartitum* se prevede faptul că în trei cazuri este nevoie de martori care să jure, procedură denumită *proba cu cojurători*: 1) în cazul tranzacției funciare, 2) în cazul retrasării hotarelor și 3) în cazul unui litigiu pentru hotare. Din punctul de vedere al informațiilor documentare, se poate observa că această procedură a fost aplicată pe întreg teritoriul Regatului Ungariei, specificându-se faptul că s-a realizat după obiceiul regatului, „*iuxta regni consuetudinem*”. Martorii, cojurătorii, au mărturisit „*vive vocis*” (cu glas tare) ceea ce știau, în urma unui jurământ.

Pe teritoriul Regatului ungar, din comitatele nordice și până în Croația și din cele vestice până în Transilvania, un număr important de documente consemnează modalitatea

---

²¹ *Monumenta Germaniae Historia. Legum Nationum Germanicum*, tom III, pars II, editori: Frabz Beyerle, Rudolf Buchner, Hannover, 1954, „Lex Ribuară”, art. 63.

²² Nella Lonza, *op. cit.*, p. 25-35.

²³ *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae (1000-1490)*, editori: János M. Bak, György Bónis, James Ross Sweeney, Leslie S. Domokos, Paul B. Harvey, vol. I, Los Angeles, 1989, art. 8-9, p. 260-267: „*Statuimus, quod ad faciendas statutiones, inquisitiones et evocationes et alios quoslibet processus cum hominibus et testimoniis capitularibus et conventualibus fieri solitos a que communiter fidedignitates vocantur, de capitulis et conventibus persone seu homines simplices non mittantur, sed de ipsis capitulis canonici ad minus aut persone in beneficiis vel officiis constitute, de conventibus vero monachi conventuales sacerdotes destinantur. Qui qui dem pro huiusmodi testimoniis capitularibus et conventualibus deputati, priusquam ad faciendas aliquas possessionarias statutiones, metarum reambulationes, revisiones possessionarias et communes inquisitiones transmittantur et procedant, iurare teneantur, ut in eisdem factis fideliter et recte procedent et veram relationem seu fassionem faciant*”.

în care jurământul la hotar a fost parte a procedurii juridice, cuprinzând gesturi cu valoare juridică folosite numai în acest scop, atât de cunoscute la timpul respectiv, încât să nu mai fie nevoie de menționarea lor în scris²⁴.

Asigurarea perpetuării memoriei faptelor s-a realizat practic în două moduri distincte: 1) prin consemnarea scriptică (*in cuius rei memoriam, in cuius rei testimoniam*) și 2) prin participarea la ritual a copiilor, ca simbol al viitorului, ei fiind cei care trebuiau să memoreze evenimentul, momentul și hotarul, memoria fiindu-le „stimulată” și prin formula violenței fizice.

O altă observație este că, în decursul timpului, ritualul se simplifică, iar gesturile nu mai au nici complexitatea și nici frecvența de la început. Totuși, construcția socială de la finalul evului mediu prin îndeplinirea jurământului continuă să fie menționată în cadrul actului scris, „*ut moris est*” (după cum e obiceiul), însă gesturile, nu. O posibilă explicație a acestui fapt ar putea fi aceea că ritualul era bine cunoscut în epocă și, în consecință, scribul a ales să consemneze doar că s-a făcut după obicei. O altă explicație poate fi chiar frica față de jurământ și față de puterea acestuia.

Despre ce gesturi este vorba în secolele XIV-XV ?

Inspirația pentru acest studiu provine din povestea unui caz din secolul al XVIII-lea din zona Bistriței. În 1760 avea loc un proces privitor la hotarele unei moșii din Văraea, moșie ce fusese tranzacționată cu zeci de ani mai înainte. În cadrul procesului, unul dintre martori, Lazăr al lui Ioan Grozavu, copil la vremea tranzacției, relatează că, fiind el acolo când s-a făcut vânzarea, judele satului l-a luat de păr și i-a dat una bună, spunându-i: „*Tu vei trăi mai mult decât noi, deci, adă-ți aminte ...*”²⁵. Copilul a memorat gestul judeului, putând astfel afirma cu certitudine evenimentele din ziua respectivă.

Rațiunea gesturilor în secolele XIV-XV este deosebit de evidentă. Un prim document identificat, care conține referiri la gesturile efectuate în cadrul jurământului la hotare, este din anul 1308 și se referă la o posesiune din comitatul Bács (Bačka), posesiune aflată în dispută. Un anume Nicolae împreună cu cojurătorii săi (*cum dictis suis coniuatoribus*), la al patrulea semn de hotar din lemn, au jurat ridicând pământ deasupra capului (*terram super ipsorum capita super levantes [...] deposiissent iuramentum*)²⁶.

---

²⁴ Kelemen Imre, *Institutiones juris privati Hungarici ... Libri 2. De rebus*, 1, Pesta, 1814, p. 983: „*Usus regni id quoque recepit, ut, si iudici ad tollendas ambiguitates necessarium videatur, testes jurare jubeat, nudis pedibus, genuum tenus in recenter effossa scrobe itantes, et inde sumptam glebam supra caput tenentes. Cetera de testibus suo loco exponentur*”.

²⁵ Raport despre ancheta făcută în cauza dreptului de proprietate a lui Bălașcul Filip, vezi Vasile Bichigean, *Material documentar*, în „Arhiva Someșană”, revistă istorică-culturală, nr. 13, Bistrița, 1930, p. 331-332. Asupra rolului judeului sătesc în cadrul proceselor de drept funciar, vezi Livia Magina, *Instituția judeului sătesc*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

²⁶ Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára), Budapesta, NRA, 1505, nr. 10; *Diplomatikai Levéltár*, 1728.

În 1360, într-o exprimare diferită, regăsim în mod similar punerea brazdei în cap, după obicei (*glebam terrae super capita sua ponendo, ut moris est*)²⁷. Gestul care a însoțit jurământul este ridicarea unei bucăți de pământ deasupra capului, respectiv ceea ce se numește în istoriografia românească *jurământul cu brazda-n cap*.

Într-o formă mai complexă, jurământul a fost însoțit și de alte gesturi. În 1354, într-un litigiu privind o posesiune din comitatul Hont, pârâșul împreună cu alți șase nobili au încheiat următorul ritual care a însoțit jurământul: cu picioarele desculțe, cu cingătorile desfăcute, ridicând pământ deasupra capetelor lor, au jurat asupra pământului (*sui discalceatis pedibus, resolutis cingulis, terram super capita eorum levando, prout moris esset, iurare super terram*)²⁸. Cingătoarea, cu origini în echipamentul militar, având suspendată teaca pentru armă, simboliza, deci, înlăturarea posibilității de conflict în timpul jurământului.

În comitatul Zemplen, în 1346, în cazul hotărniciei proprietății lui Széesy Tamás și a fraților săi, „oamenii regelui” și martorii au efectuat ritualul necesar în același fel, ridicând brazda deasupra capetelor lor, cu cingătorile desfăcute și cu picioarele desculțe (*homine eiusdem domini regis et testimonio nostro in vno loco comparendo glebam terre super capita sua elevando, resolutis cingulis discalciatisque pedibus in eo*)²⁹.

În Transilvania procedura pare să fi urmat aceleași reguli, cu o serie de variante. Cazurile, neașteptat de numeroase, confirmă folosirea ritualului și a gesturilor în cadrul jurământului la hotar. Documentele identificate pentru teritoriul transilvănean acoperă din punct de vedere cronologic în special mijlocul secolului al XIV-lea. O procedură juridică cunoscută privitoare la stabilirea hotarelor este urmată îndeaproape și, de regulă, se încheie prin ritualul jurământului. Având rol de intermediari, capitlul de la Alba-Iulia sau conventul de la Cluj-Mănăștur judecă numeroase astfel de pricini.

Astfel, în toamna anului 1360, în fața conventului Fecioarei Maria se judecau Ioan, fiul lui Bartolomeu, și Andrei, fiul lui Simion de Chonthaza [„Satul lui Hont”, așezare probabil dispărută], pe de o parte, în calitate de pârâși, versus Iacob și Mihail, fiii lui Mihail de Copand. Pricina se referea la moșiile lor, respectiv la hotarul dintre Chonthaza și Copand. Astfel, la termenul convenit, conventul trimite pe omul de mărturie să meargă la pământul cu pricina „și dacă Ioan și Andrei, oriunde pe suprafața zisului pământ, potrivit obiceiului țării de demult încuviințat, adică cu picioarele goale și cu cingătorile desfăcute și punându-și țărână în cap, vor jura” că pământul respectiv le aparține, atunci să le fie dat lor³⁰.

---

²⁷ Fejér, Georgius, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tom IX, pars 3, Buda, 1874, p. 219.

²⁸ *Ibidem*, tom IX, pars 2, p. 352-354.

²⁹ Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*, vol. II, Pesta, 1872, p. 204.

³⁰ *Documenta Romaniae Historica, seria C. Transilvania*, redactor Ștefan Pascu, vol. XI, București, Editura Academiei Române, 1981, p. 572 [în continuare DRH, C.].

De asemenea, jurământul pentru propria cauză mai este întâlnit și în cazul ordaliilor, iar cazurile prezente în *Registrul de la Oradea*, comportă, în mod similar, o gestică specială.

Un întreg dosar s-a păstrat în pricina dintre Ioan, fiul lui Nicolae Someșfalău, împotriva abatelui Otto de la Cluj-Mănăstur, pentru hotarele moșiei Apahida cu satul Sânnicoară, cazul fiind judecat în fața capitlului de la Alba-Iulia în 1364³¹. Cazul este simplu: Ioan nu era de acord cu noile hotare dintre Apahida, aparținând conventului de Cluj-Mănăstur, și Sânnicoară. Vicevoievodul solicitase capitlului să-și trimită omul de mărturie la fața locului. Astfel, Ladislau, fiul lui Egidiu, nobil de Sumurduc, era însoțit de magistrul Blasiu, în sâmbăta de dinaintea sărbătorii Sf. Toma, cei doi deplasându-se în hotarul dintre cele două sate. Părțile însă n-au căzut de acord. Pentru aflarea adevărului, instanța a pus la dispoziția părților posibilitatea de a alege între duel și prestarea de jurământ. În sâmbăta de după sărbătoarea Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul s-a hotărât luarea jurământului, după următorul ritual: Ioan, fiul lui Nicolae, împreună cu trei nobili, dintre care unul trebuia să fie cel mai apropiat vecin, și în prezența oamenilor de mărturie care aveau „să asculte rostirea de jurământ”³², urmau să stea pe o parte a hotarului, „deznodându-și cingătorile, și descălțându-se și punând pământ deasupra capetelor lor”. Cunoscând toate acestea, Ioan a refuzat să rostească jurământul ...

În timp ce lui Ioan din Someșfalău i se ceruse să aducă încă trei nobili care să jure alături de el (1364), în conflictul pentru posesiunea Chilioara din 1368 magistrul Jakch de Coșeiu „a jurat el însuși în numele său, pe fiecare semn de hotar, cu cingătoarea desfăcută, cu picioarele goale, punându-și pământ pe cap, după cum este obiceiul a jura pe pământ”³³. Ritualul a fost îndeplinit în fața martorilor, a „omului regelui”, Paul de Sandorhaza, și a trimisului capitlului bisericii din Oradea, Ioan, preotul altarului Sfântei Elisabeta. Deosebirea dintre cazuri constă în faptul că, în situația la urmă relatată, trimișii oficiali nu au avut niciun rol în acest jurământ.

Un alt exemplu poate fi cazul din 1381. Blasiu, fiul lui Emeric de Dioșod, din comitatul Sălaj, era dator să îndeplinească jurământul, împreună cu încă trei nobili vecini, pentru o bucată de pământ numită Chechery. Trebuiau să fie de față oamenii voievodului, precum și oamenii de mărturie ai capitlului de la Oradea. Toți acești bărbați, împreună cu Blasiu, au jurat stând pe acel loc, adică pe hotar, și urmând formula complexă: și-au desfăcut cingătorile, și-au descălțat picioarele și au ridicat țărână deasupra capetelor lor (*resolutis cingulis, descallatis pedibus, terram super capito*)³⁴.

Regăsim și în secolul următor cazuri ale unor moșii disputate, asupra cărora s-a deschis un proces, la hotarul cărora s-a derulat un astfel de ritual. În 17 aprilie 1431, la hotarul dintre Sucutard și Legii, din comitatul Cluj, alte gesturi compun aceeași

³¹ *DRH, C.*, vol. XII, București, Editura Academiei Române, 1985, p. 249.

³² *Ibidem*, vol. XII, p. 290: documentul din iulie 1364.

³³ *Ibidem*, vol. XII, p. 346: documentul de la Oradea, din 19 septembrie 1368.

³⁴ *Ibidem*, vol. XVI, editori: Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 38: documentul de la Oradea, din 25 aprilie 1381.

procedură: cojurătorii stau pe pământ desculți și cu cingătorile desfăcute, dar și cu capetele goale. Nu ridică brazda deasupra capului, ci își ridică mâinile deasupra capului și „jură pe pământ”, după obicei (*discalceatis pedibus, resolutis cingulis, nudisque capitibus et manus super capita eorum levando et generaliter dicendo prout moris est, super terram iurare*)³⁵. Formula „*dicendo prout moris est*” (spunând așa cum este obiceiul) trimite cititorul spre partea orală a ritualului, adică spre jurământul propriu-zis.

Atunci când ritualul se simplifică (poate pentru că era foarte cunoscut ?), scribul a specificat conținutul jurământului exprimat oral, însă nu l-a redat *verbo ad verbum* (cuvânt cu cuvânt), menționând că cei prezenți au jurat pe credința lor datorată lui Dumnezeu și pe supunerea ce trebuie păstrată „domnului nostru regele și sfintei sale coroane regești”³⁶.

Adesea, acest jurământ pe credință și fidelitate a fost, la rândul său, dublat de un gest care, într-o formă puțin schimbată, s-a păstrat până în secolul XXI. Într-un litigiu pentru o posesiune din Maramureș, juzii și jurații comitatelor Satu-Mare și Ugocsa, „*au jurat pe credința datorată lui Dumnezeu că vor spune adevărul cu mâna pe lemnul sfânt al crucii dătătoare de viață*”³⁷.

Astfel, *jurământul corporal*, folosind mâna (probabil cea dreaptă) sau degetele, a fost ultima formulă din metamorfoza ritualului complicat al intrării în proprietate sau al hotărnicilor.

Trebuie evidențiat faptul că și în cadrul scaunului de judecată voievodul solicita juzilor nobililor participanți la judecată să jure tot la fel în cazul proprietăților. Iată că, în scaunul voievodal din 29 ianuarie 1353, Nicolae Konth cerea juzilor nobililor prezenți la adunare din cele 7 comitate să mărturisească adevărul „pe credința datorată lui Dumnezeu și pe supunerea ce trebuie s-o păstreze sfintei coroane, cheazășuită cu mâna pe lemnul sfânt al crucii dătătoare de viață”, în cazul lui Laurențiu diacul, judele orașului Ocna Dejului, împotriva lui Petew, Ladislau și Toma, nobili de Nima, pentru un teritoriu numit Beke³⁸.

Și în pricina lui Ioan, fiul lui Vivian din Vințul de Jos, împotriva lui Petru, fostul viceban, fiul lui Mihail de Iara, pricină judecată în 1355 la Turda, pentru două moși din comitatul Alba, juzii nobililor prezenți la respectivul scaun de judecată sunt supuși jurământului „cu mâna pe lemnul dătător de viață al crucii”³⁹.

În 1356 în fața scaunului voievodal al voievodului Andrei ajungea cazul lui Simion, fiul lui Ioan, zis Derekaas de Boghiș, pentru moșiile Șomcutul Mic, Coplean și Câțcău din comitatul Solnocul Interior⁴⁰. Toți juzii nobililor, precum și jurații asesori jură în cadrul judecății „pe lemnul viu al crucii”.

---

³⁵ Kovács András, Várentiny Antal, *A Wass család cegei levéltára*, în *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára*, Cluj-Napoca, Editura Asociației „Muzeului Ardelean”, 2006, p. 336, nr. 413: documentul din 17 aprilie 1431.

³⁶ *DRH, C.*, vol. XVI, p. 46.

³⁷ *Ibidem*, vol. X, p. 55-56.

³⁸ *Ibidem*, vol. X, p. 181.

³⁹ *Ibidem*, vol. X, p. 316.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. X, p. 44.

Dacă este destul de clară motivația unei bătăi aplicate copiilor atunci când s-a tranzacționat o bucată de pământ, ce ar putea simboliza gesturile făcute într-un cadru solemn, cum este acela al unui jurământ ? De ce a fost important de precizat că jurătorii și-au îndepărtat încălțările și și-au desfăcut cingătorile ? De ce trebuiau să se afle cu capetele goale ? Ce semnifică ridicarea pământului deasupra capului ?

Consider că aproape orice explicație ar putea fi viabilă: de la cele privitoare la blestemul pământului sau la sfințenia sa și până la semnificațiile antropologice ale cingătorii, reprezentând legătura eternă, maternală ori legătura dintre sus și jos, dintre lumină și întuneric. Similar, rolul încălțărilor, acela de protecție față de răul care vine de jos, poate indica faptul că scoaterea lor îi pune pe jurători în fața răului, dacă jurau strâmb. Capul descoperit semnifică smerenia și egalitatea cu ceilalți în fața legii și, poate, în fața proprietății asupra pământului.

Oricare ar fi explicația antropologică a unor astfel de gesturi, menționarea lor indică, din punctul de vedere al istoricului, valoarea lor procedurală și legătura dintre obiceiul locului și legea care le-a confirmat. Faptul că parțial gesturile s-au păstrat până târziu, în secolul al XVIII-lea, mai demonstrează ecoul, semnificația și valoarea lor în mentalul colectiv.

Alături de oralitate, toate gesturile de întărire a memoriei (uneori gesturi extreme, violente, cum este bătaia copiilor la hotar), precum și cele ținând de învoiala la tranzații (*aldămașul*), ori chiar gesturile, atât de detaliat descrise de scrib, care au făcut parte din ritualul de punere în stăpânire, gesturi care aveau rolul de a oferi posibilitatea ca drepturile proprietarului să fie recunoscute de către comunitatea iliterată, au fost parte integrantă a dualității specifice lumii medievale și premoderne.